

Balkanlarda Savaş ve Çatışmanın Nedeni Dinsel İnançlar mı, Etnisite mi?

Prof. Dr. Cengiz BATUK*

Giriş

Günümüzde savaş denilince nedense aklımıza öncelikle din gelmekte ve sanki dinler savaşın bir sebebi, başlatıcısı ya da sürdürülmesini sağlayan bir unsur olduğu iddia edilmektedir. Nitekim Ortadoğu'daki savaşların bir tarafında dini düşünce ve beklentiler önemli bir rol oynamaktadır. Bir tarafta Mehdi'nin yolunu açtığına inanan Şii ve Sünni kanattan İslami gruplar, diğer taraftan Armagedon savaşının ya da Haçlı savaşlarının bir devamı olarak gören Batılı Hıristiyan devletler ya da dini gruplar ve Tanrı'nın kendilerine vaad ettiği topraklarda yaşamak için bütün Ortadoğu'yu yakmaya hazır fanatik Yahudiler. Yine ahimsa gibi bir ilkeyi yani hiçbir canlıyı öldürmeme prensibini herkes için zorunlu beş ahlaki ilkeden birisi olarak kabul eden Budizm gibi bir dinin mensubu olan ama Myanmar'daki çoğunluğu aşırı derece yoksul insanları terörist oldukları iddiasıyla öldüren Budistler ve oradaki cinayet şebekelerine öncülük eden, vaazlarıyla cesaret veren Budist rahipler. Acaba gerçekten hangisi din mi? Milliyetçilik mi? İdeolojiler mi? İnsanları savaşmaya zorlayan sebep ne?

“İnsan ve savaş” olgusu bu bildirinin boyutlarını aşacak kadar derinlikli bir konudur. Temelde insan kan dökücü bir varlıktır. İnsanın yaratılış sahnesinin anlatıldığı Bakara suresinde meleklerin “Yeryüzünde bozgunculuk yapacak kan dökcek birini var edeceksin?” şeklindeki sorusu son derece anlamlıdır ve yine yeryüzündeki ilk cinayetin iki kardeş arasında işlenmiş olması da en az o kadar önemlidir. Genel olarak dinlerin önemli bir kısmı savaş konusunda olumsuz bir tutum sergiler. Savaşın, kan dökmenin, insan öldürmenin ahlaki bir kötülük olduğu sıklıkla vurgulanır. Lakin yine de dinlerin bir şekilde –savunma, mazlumun hakkını koruma, tecavüzü engelleme vb.- savaşı hayatın bir zorunluluğu olarak görüp bir şekilde cevaz verdikleri de vakıdır.

Balkanlar çok büyük bir coğrafya olmamasına karşın tıpkı Ortadoğu gibi çok farklı inanç, kültür ve etnisitenin yüzlerce yıldır içiçe bulunduğu bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, dinler, hâkim medeniyetler değişmiş fakat o coğrafyanın parçalanmış yapısı değişmemiştir. Balkanlarda değişmeyen bir diğer şey de çatışma ve savaşlardır. Bizler daha çok Osmanlı'nın son dönemindeki Balkan savaşlarıyla hatırlıyoruz lakin tarihin erken dönemlerinden itibaren bu coğrafyada tıpkı Ortadoğu ve Anadolu gibi savaşlar hiç eksik olmamıştır. Bu coğrafyadaki savaşlarda dinin yeri acaba nedir? Ya da soruyu daha farklı sorarsak din, günümüzdeki çatışmaların ayrılıkların neresinde durmaktadır? Bugün Balkanlarda Makedonya'dan başlayarak bir gezintiye çıkan hemen herkesin dikkatini çeken bir husus söz konusudur. O da hemen hemen her yüksek tepenin üzerinde dikili devasa haçlar, normalin çok üzerinde aşırı abartılı bir şekilde yüksek olarak yapılmış minareler, hiç cemaati olmamasına rağmen sadece bir tek papazı olan 3-4 metrekarelik kiliseler. İster istemez bu görüntü sanki dinler üzerinden bir ayrılık var ve gittikçe de bu ayrılık

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
[cengiz.batuk@omu.edu.tr]

derinleşiyormuş izlenimi vermektedir. Adeta her an patlamaya hazır bir bomba görüntüsü vermektedir.

Balkanların Etnik ve Dini Yapısı

Balkanlar denilince akla gelen etnik topluluklar, Yunanlılar, Bulgarlar, Arnavutlar, Sırlar, Boşnaklar, Hırvatlar, Romenler, Makedonlar, Türkler, Slovenler hatta Macarlara kadar çok sayıda topluluğu kapsamaktadır. İnanç olarak bölgede Müslümanlar, Katolik ve Ortodokslar yaşamaktadır. Bazı kaynaklar özellikle Arnavutluk'taki Bektaşileri ayrı bir inanç grubu olarak zikretmektedirler. Dolısıyla üç büyük inancın Bektaşileri ayrı tutarsak temelde dört inanç grubunun olduğunu söyleyebiliriz. Fotoğrafa böyle bakınca bu durumda dinden çok etnik farklılıkların ön planda olduğu görülecektir. En azından isim olarak kendilerini farklı bir millet olarak tanımlayan 10'dan fazla grup söz konusudur. Demek ki ayrıştırıcı faktör milli kimlikler diyebiliriz. Lakin bu halkların hangi millete mensup olduklarına ya da birbirlerinden çok mu uzak topluluklar olduklarına bakıldığında bu defa etnik ayrılık denen şeyin de aslında çok bir anlamı olmadığı görülecektir. Örneğin Boşnak, Hırvat ve Sırlar aslında temelde küçük farklılıklarla birlikte benzer bir dili konuşan kısmen akraba topluluklardır. Yine Makedonlarla Bulgarlar vb. bu defa da Boşnak-Hırvat ve Sırp üçlüsü örneğinde görüldüğü gibi din insanları birbirinden ayıran uzaklaştıran bir faktör olarak durmaktadır. Zira bu topluluktan birisi Müslüman, diğeri Katolik ötekisi de Ortodoks'tur. Nitekim her üç topluluğunda Hıristiyan üst kimliğini benimsediği tarihlerde de yine alt Hıristiyan kimlik olarak Ortodoks, Katolik ve Bogomil üçlüsü karşımıza çıkmaktadır. O zaman din akraba toplulukları ayıran bir şey midir? sorusunu sormak gerekiyor. Lakin bu soruya hızlıca din çatışmalarının sebebidir dediğimiz takdirde acele etmiş oluruz. Zira bu takdirde Karadağ'daki Sırlarla Sırbistan'daki Sırları, Arnavutluk'taki Arnavutlarla Makedonya'daki ya da Kosova'daki Arnavutları birbirinden ayıran şey nedir o zaman? Salt sınırlar değil. Bu defa dinler hatta mezhepler de aynı.

Bu noktada Balkanlardaki inançsal yapıya biraz daha dikkatli bakmak ve aynı zamanda ileride tartışmak üzere milli bir kimliğin oluşmasında din nerededir? Sorusunu sormak gerekmektedir.

Öncelikle Balkanlarda şu an çoğunluk dini yapıyı temsil eden grup Ortodokslardır. Lakin Ortodoksluk denilince sanki tek bir yapıdan söz ediliyormuş gibi anlaşılabilir da aslında hiç de öyle değildir. Balkanlardaki Ortodoks kiliselerinin tamamı ya Patriklik düzeyinde ya da Otosefal olarak birbirinden ayrıdır. Her ne kadar zaman zaman Yunan kilisesinin yapmaya çalıştığı gibi bu kiliseleri tek bir çatı altında toplayıp bir merkezden yönetme girişimleri olmuşsa da bunun çok da başarılı olduğunu söyleyemeyiz.¹

Arnavutluk'taki Ortodoks kilise Otosefal kilise olarak (Ohri Kilisesinin otosefalliğinin kaldırılması üzerine 1922 Berat Kongresinde otosefalliğini ilan etmiştir.) varlığını sürdürmektedir. Yine Makedon Ortodoks Kilisesi 1967'de Sırp Ortodoks Kilisesinden ayrılarak Otosefalliğini ilan etmiştir. Nitekim **Makedonya'nın** bağımsız olmasından önce kilisenin bağımsız olması, Makedonların uluslaşma yolunda önemli bir rol oynamıştır. Tito da Sırp Ortodoks Kilisesi'ni dengelemek için Makedon Ortodoks Kilisesi'ne destek vermiş ve Sırp

¹ Otosefal kiliselerle ilgili olarak bk. Qani Nesimi, *Ortodoks Arnavutlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları 2011, ss.11 vd.

kilisesinin Yugoslavya'daki Ortodoks kökenli toplumlar üzerindeki etkisini kırmaya çalışmıştır.² Bugün Makedonya'nın % 64,7'sini bu Ortodoks topluluk oluşturmaktadır. Makedon kilisesi kendi kuruluşunu Pavlus'a kadar dayandırarak Pavlus'un Makedonya'ya yaptığı seyahatler üzerinden apostolik bir kilise olduğunu iddia etme yoluna gidecektir.

Tarih boyunca en ırkçı Sırp'ların yaşadığı yer olarak kabul edilen **Karadağ** Ortodoks kilisesi 1766'dan beri Otosefal bir kilisedir. 1920'lerde otosefallik kaldırılmış ve 1993'te milliyetçi Sırp'lar Sırp kilisesinden ayrı olarak tekrar Otosefalliklerini ilan etmişlerdir. Her ne kadar Karadağ halkının bir kısmı hala Sırbistan'daki Sırp Ortodoks Kilisesine bağlı kalmaya devam etse de bağımsızlık sürecinde kendilerini Karadağlı olarak tanımlayan ve farklı görerek bağımsızlık yanlısı olan kimi Sırp'lar bu bağımsız kiliseye intisap etmişlerdir.³

Sırp Ortodoks Kilisesi Bulgar Kilisesinden sonra Balkanların en eski Ortodoks kilisesi olma özelliğine sahiptir. Otosefal bir kilisedir. Tarihi boyunca sürekli gerek milliyetçi gerekse diğer siyasi hareketlerin içerisinde olmuş bir kilisedir. Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'daki Ortodoksların bağlı oldukları bir kilisedir. Nüfus olarak az da olsalar Hırvat Ortodokslar da bu kiliseye mensup iken milliyetçi/faşist Hırvat lider Ante Paveliç 1941 sonrasında bağımsız bir Hırvat Ortodoks Kilisesinin kurulmasını sağlamış hatta Bosna'dakileri de buraya çekmeye çalışmış ve Sırp etkisini azaltmak istemiştir.⁴

Bulgar Kilisesi, Balkanlardaki en eski Ortodoks Kilise olarak kabul edilir. Pavlus ve Andreas'ın öncülüğünde daha ilk yüzyılda kurulduklarını iddia ederler. Dolayısıyla apostolik ve otosefal bir kilisedir. Bağımsız kilise olarak 927'de İstanbul kilisesi tarafından tanınmışlardır.

Yunan Kilisesi her ne kadar kendisinin Bizans Ortodoks Kilisesi'nin bir devamı olarak nitelendirse ve o kökler üzerinde inşa edilmiş olsa da diğerleri gibi milli otosefal bir kilisedir. Balkan savaşları esnasında bu kilisenin çok önemli rol üstlendiği bilinmektedir. Diğer taraftan İstanbul kilisesi mirasını kullanarak Balkan halkları üzerinde otorite oluşturmaya çalışmaktadır. Kilise üzerinden bir birlik sağlayarak Yunan çatısı altında diğer halkları toplama çabasında olduğu bilinmektedir. Bu nedenle zaman zaman Arnavut kilisesine ve Arnavutluğa müdahaleleri bile sorun oluşturmaktadır. Aynı şekilde Makedon ve diğer kiliseler üzerinde de nüfuz oluşturmaya çalıştığı bilinmektedir.⁵

İkinci büyük dini grup Katolikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla Vatikan'a bağlı olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Hırvatların tamamına yakını, Makedonların, Arnavutların, Kosovalıların ve Bosna-Hersekliilerin bir kısmı Katoliktir. Katolikler de kendi milli kimliklerini öne çıkarmakla birlikte çoğunlukla Vatikan'a bağlı olarak hareket etmektedirler. Kosova Katolik Kilisesi Kosova'nın bağımsızlığını Vatikan tanımadığı için tanımamaktadır. Hırvat Katolik Kilisesi ise Hırvat kimliğinin çok önemli bir parçasıdır. Her ne kadar diğer Ortodoks kiliseler kadar etkin olmasa da dünya Katolikliğiyle yakın ilişkisi bir takım avantajlar sağlamıştır. Bunun yanı sıra Hırvat milliyetçiliğinin önemli destekçilerinden birisi olagelmıştır. Katolik bir ülkenin savunulmasının kudsîyetine inandıkları için insan hakları ihlalleri ve savaş

² Nedim Emin, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları, 2014, s.88.

³ Bk. Mehmet Uğur Ekinci, *Karadağ Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları 2014.

⁴ Bk. Mehmet Uğur Ekinci, *Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları 2014.

⁵ Bk. Qani Nesimi, *Ortodoks Arnavutlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları 2011.

suçları gibi konularda sessiz kalmayı seçen kilise Hırvat yönetimi içinde etkin bir konumda yer alırken devlette -Ortodoks Sırp ve Müslüman Boşnak azınlıklarla sorunlara sebep olmasına rağmen- herkese zorunlu Katolik din eğitimi dayatma yoluna giderek Katolikliğin milli bir kimlik olarak yerleşmesini arzu ettiğini göstermiştir.⁶

Diğer taraftan Balkanlarda geçmişe nazaran daha az sayıda da olsa hala hatırı sayılır düzeyde Müslüman bir nüfus yer almaktadır. Müslümanlar Arnavut, Boşnak ve Türk gibi çeşitli etnik gruplarda olmak üzere tüm Balkan ülkelerinde çeşitli oranlarda yer almaktadırlar. Daha İslam Birlikleri adı altında bir örgütlenme yapıları söz konusudur. Her ne kadar Ortodoks kiliselerdeki gibi bir bağımsız yapıdan söz edilemese de bu birliklerin arasında bir organik bağ olduğunu söylemekte zor. Hatta Sırbistan'daki Boşnak Müslümanların Bosna Hersek İslam Birliğinden ayrı hareket etmeye çalışmaları dikkat çekmektedir.

Başta sorduğumuz ikinci soruya milli bir kimliğin oluşmasında din neredir? sorusunu ele almak gerekmektedir. Ayrıca bu soruya ilaveten aslında millet ya da daha özel olarak ırk kavramı biyolojik bir şey mi yoksa kültürel bir şey mi sorusunu da sormak icap etmektedir. Doğrusu, milli kimliğin oluşmasında din çok önemli bir yere sahiptir. Lakin din ümmet gibi kilise gibi daha geniş bir yapıya bağlanıp milli unsurları azalttığı anda bu defa dini yapının da tabiri caizse dinin de millileştirildiğini görüyoruz. Kuşkusuz bunun en güzel örneğini Sırbistan-Karadağ Ortodoks Kiliselerinde görmek mümkün. Her bir kilise kendi bağımsızlığını ilan ederek kendisini o milli kimliğin merkezine koymaktadır. Nitekim hem apostolik hem de havariyel yapılarını korumak ve ön plana çıkarmak isteyen Makedon kilisesi, Makedon kimliğinin oluşturulmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Bugün Makedon yönetimi her ne kadar Hıristiyanlık öncesi köklerini de önemseydiğini göstermeye çalışsa da özellikle Hıristiyanı unsurları daha çok öne çıkarmaktadır. Nitekim bu bağlamda Üsküp Meydanını Hıristiyan azizlerinin devasa heykelleriyle doldurması oluşturmaya çalışılan ulus kimliğini göstermektedir. Yine Bosna-Hersek'teki Bosna İslam Birliği 1993'de Yugoslav İslam Birliğinden ayrılmış, Aliya İzzetbegoviç ve Demokratik Eylem Partisiyle (SDA) birlikte hareket etmiş ve Bosnalı Müslümanların mücadelesini yalnızca dini bir mücadele olmaktan çıkararak Boşnak milli kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Her ne kadar günümüz antropologları ırk ve millet kavramlarını artık 19. yy.'daki gibi biyolojik olarak değil kültürel olarak algılasalar da etnik farklılıklar hala son derece önemli. Balkanlar çok küçük etnik parçalara bölünmüş durumda.

Etnisitenin Oluşmasında Din ve Mitoloji Faktörü ve Çatışmanın Asıl Sebebi Olarak Milliyetçilik

Cevabı zor sorulardan birisi, din mi etnisiteyi yoksa etnisite mi dini oluşturuyor? sorusudur. Yukarıda da ifade edildiği gibi bölge göz önünde bulundurulduğunda etnisite ön plandadır. Bariz unsur olarak karşımıza çıkar. Lakin bir etnik grubun en yakını diğer etnik gruptan ayrışmasını sağlayan en temel unsur dini inanışlar ya da yorumlardır. Bunun yanı sıra her halkın kendi farklılığını pekiştirmek için dini ve mitolojik argümanları alabildiğine kullandığını görüyoruz.

⁶ Mirna Pavlovic, "Hırvat İdeolojisi ve Gerçekliği" *Birikim*, sayı: 133, Mayıs 2000, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3952/hrvat-ideolojisi-ve-gercekciligi#.WiM9PkqWbDc> [02.12.2017].

Balkanlarda etnik unsurlar e milliyetçilik denilince kuşkusuz ilk akla gelen topluluk Sırlardır. Kuşkusuz Sırlar kadar, Yunanlılar, Bulgarlar, Arnavutlar ve yukarıda değindiğimiz diğer toplulukların milliyetçilik noktasında azımsanmayacak faaliyetlerinden söz edilebilir. Fakat Sırların hepsinin üstünde bir takım düşünce ve ideallere sahip oldukları ve tarihsel süreç içerisinde zaman zaman bölge için yıkıcı sonuçlara neden olan girişimlerde buldukları da bir vakıadır. Bölgedeki temel sorunlar çoğu zaman Boşnaklar, Arnavutlar gibi küçük topluluklarla tarihte krallık kurmayı başarmış Sırlar vb. topluluklar arasında yaşanmaktadır. Buradaki en can alıcı noktalardan bir tanesi bölgedeki bu krallık bakiyelerinin küçük ya da büyük diğer etnik toplulukları ayrı bir millet ya da etnisite olarak görmemelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Sırlara göre Boşnak diye bir topluluk yoktur. Onlar Müslümanlaşmış/Türkleşmiş Sırlardır. Dolayısıyla onları asli kimliklerine döndürecek bir politika izlemek şiddet uygulamak anlamına gelmeyecektir. Ki bu bağlamda Bosna savaşı boyunca etnik temizlik, tecavüz, katliam ve fiziksel şiddet uygulayan Sırp militanlar ve aktivistler çoğunlukla Bosnalı Müslümanların etnik olarak Sırp olduklarını ve Bosna'nın antik Sırbistan'ın doğal bir parçası olduğu propagandasını yapmışlardır.⁷ Garip bir şekilde kendilerini daha üst bir etnik topluluk olarak gören Hırvatlar da Boşnak Müslümanları "İslamlaşmış Hırvatlar" olarak görecektir. Nitekim Paul Tvrtkovic', Hırvat Katolik ve Müslümanların aynı etnik kökenden geldiklerini Sırların ise farklı olduklarını iddia edecektir.⁸

Bu tür bir yaklaşım yani ötekini yok sayma ve farklılıkları görmemek aslında çatışmanın en temel sebeplerinden birisidir. Köken itibariyle Slav halkları arasında bir takım akrabalık ilişkileri söz konusu olabilir. Lakin ilerleyen tarihsel süreçte yukarıda da ifade ettiğimiz üzere dini alan başta olmak üzere bir ayrışım gerçekleşmiş ve herkes kendi kimliğini inşa yoluna gitmiş ve diller bile büyük oranda birbirinden farklılaşmıştır. Örneğin 19. Yüzyılın sonunda bir kısım Hırvat, Sloven ve Sırp aydınının benzer dilleri konuştukları ve aynı etnik kökenden geldikleri iddiasından hareketle ortak bir krallık fikrini savunmaya başlarlar. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya – Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının çöküşüyle Aralık 1918'de merkezinde Sırp-Hırvat ve Slovenlerin yer aldığı bir krallık kurulur. Kosova, Karadağ, Bosna-Hersek ve Makedonya bu krallığın bir parçası haline gelir.⁹

Ancak, bu krallığın oluşmasını destekleyenler ve merkezdeki radikal Sırlar krallık içindeki grupların ortak bir varoluşa sahip olmadıkları ve farklı geleneklere sahip oldukları gerçeğini dikkate almazlar. Onlar sadece ortak noktaları görmeye çalışırlar. Oysa ortak noktalardan çok daha fazla ayrıştırıcı unsurlar söz konusudur. Önemli dini farklılıklar bunun başında geliyordu. Hırvatistan ve Slovenya halkı çoğunlukla Roma Katolikleri iken Sırlar Ortodoks Kilisesi'ne aitti. Bosna, Müslümanlar, Ortodoks Sırlar, Hırvat Katolikler ve Yahudiler arasında bölünmüştü. Her grup kendi dini ve etnik farklılığın tanınmasını ve dini yaşantıları konusunda özgürlükler isterken Belgrad'daki Sırp radikaller Sırp kimliğini merkeze alan güçlü bir merkezi

⁷ David Bruce MacDonald, *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2002, s.224.

⁸ Paul Tvrtkovic', *Bosnia Hercegovina: Back to the Future*, London: Paul Tvrtkovic', 1993, ss. 17, 36; MacDonald, *Balkan Holocausts?*, ss.228-232.

⁹ Patricia Kollander "The Civil War in Former Yugoslavia and the International Intervention", *Reflections on the Balkan Wars: Ten Years After the Break Up of Yugoslavia* Ed. Jeffrey S. Morton, R. Craig Nation, Paul Forage, and Stefano Bianchini, New York: Palgrave Macmillan 2004, ss.4-5-6.

hükümet kurmak istiyorlardı. Anayasa da büyük oranda bir tür Sırplaştırma politikasını ortaya koyunca sorunlar çıkmaya başlar ve 1929'da anayasa askıya alınarak ülke diktatörlükle yönetilmeye başlanılır ve krallık Yugoslavya Krallığı adını alır. Çatışmalar ve problemler ilerleyen yıllarda devam eder. Baskıcı yöntemler Hırvatlar gibi büyük toplulukları sindirmekte etkili olmaz. Nitekim 1939'da Hırvatistan kısmen de olsa bir tür özerkliğe kavuşur. 1945'de Komünistlerin başarı kazanmasıyla yeni bir devlet kurulur: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (SFRY). Tito başından itibaren ülkesi için en önemli sorun olarak milliyetçiliği görür ve istikrarı bozucu bir unsur olduğu için ortadan kaldırmaya çalışır. Bununla birlikte Tito, etnik grupların milliyetçilik üzerinden komünizmi daha kolay benimseyeceğini düşünerek ilk başlarda sert politikalar izlemez. Biraz müsamahakâr ve hoşgörülü davranır. Fakat bu hoşgörünün milliyetçiliği baskılamadığını gördüğünde milliyetçi aktörleri tutuklama yoluna gider. Lakin Komünist Parti yöneticiliğine kadar yükselen ve sonradan Sırp kasabı unvanını alacak ve pek çok katliama imza atıp, Lahey Adalet Divanında yargılandığı esnada ölen Slobodan Miloşević bu milliyetçilerin en aşırılarından. Tito'nun politikalarının Sırbistan'ı zayıflattığını iddia eden Miloşević, ilk olarak 1987 yılında Sırp azınlığın çıkardığı olaylar nedeniyle gittiği Kosova'da Arnavut çoğunluğa Sırlara itiraz haklarının olmadığını ifade eden konuşmasıyla ün kazanır. Ona göre azınlık ya da çoğunluk diğer bütün halklar Sırp kimliğinin altında erimek zorundadır.¹⁰ Zaten Bosna ve Kosova'da yaptıkları da bu amacı gerçekleştirmeye matuf faaliyetlerdi. Binlerce insan katledildi. Onbinlerce Müslüman kadına tecavüz edildi.¹¹

Bir birlik oluşturularak ortak bir devlet çatısı altında yaşama çabaları çoğu zaman ya Sırp milliyetçilerinin uygulamalarına ya da onların bir gün büyük Sırbistan'ı kurma konusunda çaba gösterecekleri şeklindeki beklentilere takılır. Nitekim 1990'larda kimi Hırvat yazar ve düşünürlerin destekledikleri birliktelik Sırların politik ve ekonomik olarak dominant hale gelmeleri ve Hırvat karşıtı bir politikaya yönelmeleri doğal olarak Hırvat milliyetçiliğini körüklemiştir. Ortaya çıkan çatışma ortamında da çok sayıda Hırvat katledilmiş bulunmaktadır. Benzer bir sürecin 1918-1919'dan itibaren Boşnaklar için yaşandığını ve en son 1992-1993 sürecinde etnik temizlik ve soykırım faaliyetlerine girildiği görülüyor. Birleşik bir krallık ya da Yugoslavya tecrübesinde bile zaman zaman Boşnaklar, Arnavutlar göçe zorlanmış ve yerlerine Sırlar yerleştirilerek demografik yapı Sırlar lehine değiştirilmeye çalışılmıştır.¹² Buradaki temel sorun Sırların kendilerini daima diğer halkların üstünde görmeleri olsa gerek. Balkanlarda ortaya çıkan krallık, cumhuriyet ya da federasyon tarzı çok uluslu yönetimlerin hemen hepsinde Sırlar ya "baskın/dominant millet" olarak öne çıkmış ya da baskın olmak için çabalamışlardır.¹³

Aslında temel sorunlardan birisi toparlayıcı, birleştirici ve uzlaştırıcı bir rol oynayan Osmanlı yönetiminin bölgeden çekilmek zorunda kalmasıdır. Bu defa bölgedeki halklar birbirleri

¹⁰ Kollander "The Civil War in Former Yugoslavia and the International Intervention", ss.8-9.

¹¹ Amerika'da (Michigan) yayınlanan raporlara göre sadece Bosna'da 50.000'den fazla kadına tecavüz edildi ve 100.000'den fazla kadın ve çocuk katledildi. Tecavüz, işkence vb. eylemlerle ilgili bk. Keith Doubt, *Understanding Evil, Lessons from Bosnia*, New York: Fordham University Press, 2006, ss.35-38.

¹² David Bruce MacDonald, *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2002, s.111-114.

¹³ Veljko Vujacic, *Nationalism, Myth, and the State in Russia and Serbia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, ss.51-52.

üzerinde otorite olma çabası içerisine girmiştir. Kimi araştırmacılarında ifade ettiği üzere Balkan Savaşları'nda kaybeden tarafın Türkler yani Osmanlı olması beklenmeyen bir durumdur. Nitekim bu durumu tüm dünyanın şaşkınlıkla karşıladığı ifade edilecektir.¹⁴ Dolayısıyla Osmanlı'nın sahnedan çekilmeye başlaması alana Rusya gibi diğer büyük güçlerin nüfuz etmesine yol açmış olsa da temelde bölgenin kendi içindeki halkların yeniden büyük bir devlet olma hayallerini de güçlendirmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda parçalanan pek çok krallıktan ortaya çıkan ulus-devletler gibi Balkanlardaki halklarda öncelikle kendi ulus-devletlerini inşa sonrasında ise daha büyük bir devlet olma hayaline kapılmışlardır. Bir anda uzun asırlar boyunca egemenlikleri altında yaşadıkları Osmanlı gibi güçlü devletlere karşı zaferler kazanan bu uluslar salt bir ulus devlet olmak yerine “daha büyük Sırbistan”, “daha büyük Bulgaristan”, “daha büyük Yunanistan” vb. rüyalar görürler.¹⁵

Bu noktada milli, dini, tarihi ve kültürel unsurların bu hayalleri desteklemek için devreye sokulduğunu ifade etmek gerekmektedir. Tek tek bölgedeki bütün halkların kullanılan unsurlarını bu yazı çerçevesinde ele almayacağız ancak Sırp Milliyetçiliğinin oluşmasında son derece önemli olan bir Sırp mitini örnek olarak ele alacak ve Sırp tarihinden örnekler vermeye çalışacağız. Sırp'ların Osmanlı hâkimiyetine girmelerine ve krallıklarını kaybetmelerine yol açan Kosova savaşı Sırp'ların zihninde geniş travmalara sebep olduğu kadar Sırp ulusal bilincinin oluşmasına da yol açmış çok önemli bir savaştır. Sırp'lar büyük bir yenilgiyle sonuçlanan bir savaşın hatıralarını ulusal bir kimlik inşa etmek için kullanmışlardır. Kosova Savaşının hemen ardından üretilen mitler, efsaneler, halk şarkıları ve diğer anlatılar Sırp entelektüelleri tarafından özellikle 1980'lerde milliyetçiliği canlandırmak yeniden kullanılmaya başlamıştır. Kullanılan en önemli mit ise “Göksel Sırbistan” mitidir.

Göksel Sırbistan (Heavenly Serbia) dominant bir Sırp ulusal mitidir. 14. yüzyılda Türkler karşısındaki yenilgi sonrasında oluşturulmuştur. Mit, Kosova Savaşında yenilen Sırp'ları göksel krallığa bağlayarak askeri zaferin yerine ahlaki saflığı tercih ettikleri ifade edilmeye çalışılır. Böylelikle insanlar, yenilginin oluşturduğu travmadan daha ulvi bir zafer düşüncesiyle uzaklaştırılmaya çalışılır. Bu mitin uzun Osmanlı hâkimiyetine tahammül göstermelerini sağladığı ve aynı zamanda ulusal bilinci canlı tuttuğu ifade edilmektedir. Bu mitin Sırp'ların küçük bir kara parçası üzerinde kurulmuş bir devlet olarak kalmak yerine güçlü bir imparatorluk olarak dirilecekleri umudunu sürekli canlı tuttuğu iddia edilecektir.

Mit aslında bir Hıristiyan mitine analogi kurularak oluşturulmuştur. Bu, Yeni Ahit'in Vahiy kitabında yer alan Göksel Kudüs mitidir. Teolojik anlamda bir zorunluluk olsa da çarmıha gerilen, mağlup edilen İsa, İncillerde Kudüs'ün yerle bir olacağını söyler. Vahiy kitabında da çarmıh sonrasında göksel krallığı tercih eden İsa'nın gökteki tahtında oturduğunu ve dünyanın sonunda tekrar yeryüzüne geleceği ama gelirken Kudüs'ü yeniden inşa edeceği yani Göksel Kudüs'ün yeryüzüne ineceği ifade edilir.

Luka İncili'nde yer alan bir pasajda İsa: “Yeruşalim'in ordular tarafından kuşatıldığını görünce bilin ki, kentin yıkılacağı zaman yaklaşmıştır... Kılıçtan geçirilecek, tutsak olarak bütün uluslararası sürülecekler. Yeruşalim, öteki ulusların dönemleri tamamlanincaya dek onların

¹⁴ Jacob Gould Schurman, *The Balkan Wars 1912-1913*, Third Edition, The Floating Press, 2008, s.6.

¹⁵ Branimir Anzulović, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, New York: New York University Press, 1999, s.2.

ayakları altında çiğnenecektir.”¹⁶ der. Bu pasajlar İsa'nın uğradığı zulüm sonrası Kudüs'ün başına gelecek olanları bildirirken Vahiy kitabında yeniden inşa edilecek olanı anlatır: “Kutsal kentin, yeni Yeruşalim'in gökten, Tanrı'nın yanından indiğini gördüm. Güveyi için hazırlanmış süslü bir gelin gibiydi. ... Sonra melek beni Ruh'un yönetiminde büyük, yüksek bir dağa götürdü. Oradan bana gökten, Tanrı'nın yanından inen ve O'nun görkemiyle ışıldayan kutsal kenti, Yeruşalim'i gösterdi. Kentin ışıltısı çok değerli bir taşın, billur gibi parıldayan yeşim taşının ışıltısına benziyordu.”¹⁷

28 Haziran 1389 I. Kosova Savaşı Göksel Sırbistan mitinin ortaya çıkış tarihidir. Sırp ulusal bilincinin oluşmasında son derece önemli olan bu tarih günümüzde Sırp tarafından milli bayram olarak kutlanmaktadır. Aslında bir mağlubiyeti kutlamaktadırlar. Hadisenin en önemli kahramanlarından birisi Prens Stefan Lazar Hrebeljanoviçs (1329-1389)'dır. Prens Lazar'da I. Murad gibi Kosova Savaşında hayatını kaybeder. Mite göre Prens Lazar, savaştan bir gece önce bir rüya görür. Rüyasında bir melek ondan dünyevi krallıkla göksel krallık arasında bir tercihte bulunmasını ister. Lazar'da göksel krallığı seçer. Böylelikle manevi ve ilahi olan için her şeyden vazgeçmiş olur. Bu konudaki bir diğer anlatıya göre ise Lazar, İsa gibi ilahi krallığı seçiyor ve Sırp için kendisini kurban olarak sunuyor. Böylelikle Sırp ilahi bir millet haline gelirken Kosova'da kutsal bir yer haline geliyordu. Yine anlatıda İsa'nın Son Akşam yemeğine atıf yapılarak Prens'in Son Akşam Yemeğinden (Knezeva vecara) söz edilir. Prens Lazar bu yemeğinde tıpkı İsa gibi oniki şövalyesini bir araya toplar. Bu basitçe İsa'nın son akşam yemeğinin bir tekrarı değildir. Son Akşam Yemeğinde Mesih yani Tanrı kendisini kurban olarak takdim eder; Kosova Akşam Yemeğinde bir yönetici ve bir halk kendilerini kurban olarak sunarlar.¹⁸

Bu anlatının farklı versiyonlarının olduğunu hatta halk şarkılarına bile konu olduğu, gusle adı verilen tek telli bir tür keman olan geleneksel enstrüman eşliğinde Göksel Sırbistan mitinin anlatıldığı ve milliyetçi duyguların coşturulduğu görülmektedir. Nitekim bu şarkıları R. Karadziç gibi isimlerin de savaş sırasında ve öncesinde Sırp milliyetçiliğini desteklemek için kullandıkları bilinmektedir.¹⁹ Bu halk şarkıların arkasında Sırp Patriği III. Danilo'nun Prens Lazar hakkındaki anlatısı yer almaktadır. Fakat halkın asıl metni bilmediği pek okumadığı fakat “Sırbistan Krallığının Düşüşü” isimli şarkı gibi şarkılar üzerinden malumat sahibi olduğu ifade edilmektedir. Bu şarkıda Aziz Elias, Lazar'a bir elçi göndererek ona bir seçenek sunar²⁰:

“Ey Çar Lazar, saygıdeğer ata,
Hangi krallığı seçeceksin?
Göksel Krallığı mı tercih edeceksin,
Yoksa yeryüzü krallığını mı tercih edeceksin?
Şayet yeryüzü krallığını seçersen,
Atları eyerleyin, kemerlerini bağlayın
Şövalyeler kılıç kuşansınlar
ve Türklere saldıracak:

¹⁶ Luka 21:20-24.

¹⁷ Vahiy 21:1, 10-11.

¹⁸ Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.12-13.

¹⁹ Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.130.

²⁰ Alexander Greenawalt, “Kosovo Myths: Karadzić, Njegoš, and the Transformation of Serb Memory” *Spaces of Identity* 3/2001, [http://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/339/] ss.57-58.

bütün Türk ordusu, yok olacak!
Fakat şayet göksel krallığı seçersen
Kosova'da bir kilise inşa et,
Temelini mermerden yapma,
Fakat saf ipek ve kırmızı renkli yap,
Ve ordu Komünyonu alsın ve hazırlansın
Senin bütün ordun yok olacak,
Ve sen prens, onlarla birlikte yok olacaksın.”²¹

Dolayısıyla mitle tarih, eskatolojiyle mevcut an içine geçmiş ve günah, kurban ve diriliş yeniden anlam kazanmıştır. Göksel Kudüs'ün yerini Göksel Sırbistan almıştır. Mitolojiye göre yeni Kudüs'ün muadili Yeni Kosova'dır. Nasıl ki, yıkılan, işgal edilen Kudüs'ün yerine eskatolojik olarak Yeni Kudüs vaad ediliyorsa aynı şekilde Türk egemenliğine giren Kosova ve Sırp lar için de bir gün yeniden dirilmeyi ifade etmektedir. Mit aynı zamanda kırılma anlarında ya da zor zamanlarda ulusal kahramanların bir tercihe zorlandıklarını ve bu esnada göksel krallığı tercih ettiklerini göstermek için kullanılmaktadır. Özellikle 19-20. yüzyıldaki bir kısım kahramanlar bile entelektüeller tarafından bu mitle irtibatlandırılarak açıklanma yoluna gidilmiştir. Örneğin 1934'de bir suikast ile öldürülen Sırp kralı Aleksander Karadordeviç, hakkında Belgrad gazetesinin editörü “Alexander Yugoslavya'nın geleceğini korumak için göksel krallığı seçti.” şeklinde seçer. Yine bir Sırp Ortodoks piskopos 1991 Hırvat ve Slovenlere saldırılar düzenledikten sonra bile göksel/cennetsel olmayan komşularına karşı, kötülüğe karşı mücadele etme noktasında mitin katkısının olduğunu ifade eder.²² Diğer taraftan Justin Popoviç (1894-1979) “Halkımızın büyüklüğü, Aziz Sava yoluyla, evanjelik adaleti benimsemiş ve kendi haline dönüştürmüş olmaları gerçeğinde yatmaktadır. Yüzyıllar boyunca, bu adaletle böyle bir yakınlık geliştirdiler, onların gündelik, geleneksel müjdesi oldu. Sadece bu, halkımızın tarihinin tüm kader anlarında neden her zaman cenneti yeryüzüne, fani ölümsüze, geçici olanın sonsuza kadar tercih ettiğini açıklayabilir.”²³ diyerek mitin Sırp halkı üzerindeki gücüne işaret etmektedir.

Kuşkusuz Sırp milliyetçiliği çoğunlukla dinsel tema ve sembollerden yararlanmakta ve zaman zaman yeni semboller üretmektedir. Bu nedenle de sadece Göksel Kudüs'ün analogisi olan Göksel Sırbistan'la sınırlı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Nitekim önemli kahramanlardan birisi de Aziz Sava (1174-1236)'dır. Aslında bir Sırp prensi olan Sava Rastko Nemanjić, 1219'da İstanbul patriği tarafından Sırp ların ilk başpiskoposu olarak tanınır. Bu aynı zamanda Sırp kilisesinin ortaya çıkışını ifade edecektir. Sırp Kilisesi daha sonradan onu aziz ilan edecektir. Zira Aziz Sava aynı zamanda Sırp hukuk ve edebiyatının da kurucusu olarak kabul edilir.²⁴

²¹ Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, ss. 11-12; Brendan Humphreys, *The Battle Backwards A Comparative Study of the Battle of Kosovo Polje (1389) and the Munich Agreement (1938) as Political Myths*, Helsinki: Helsinki University, Publications of the Department of Political and Economic Studies 2013, s.51.

²² Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.5.

²³ Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.13.

²⁴ Aziz Sava hakkında detaylı bilgi için bk. Mateja Matejić, *Biography of Saint Sava*, Kosovo: Kosovo Publishing Co. 1976.

Buraya kadar çoğunlukla Yugoslavya halkları özelinde Balkanları değerlendirmiş olduk. Kuşkusuz bu sorunun bir tarafını oluşturmaktadır. Milliyetçilik denilince Bulgarlar, Yunanlılar ve hatta Arnavutları bile benzer şekilde özel olarak incelemek gerekmektedir. Fakat bildirinin kapsamı göz önünde bulundurularak bu örneklerle yetinme yoluna gidildi. Temelde diğer halkların milliyetçi/ırkçı yaklaşımları da büyük oranda benzemektedir. Sadece bazı özel iddialarında farklılıklar görülmektedir.²⁵

Bu dini figürlerin yanı sıra Miloš Obilić gibi daha seküler hatta paganist bir kahraman olduğu iddia edilen kişilerin de var olduğu biliniyor. Miloš Obilić, Kosova savaşının efsanevi kahramanlarından. Efsaneye göre Sultan Murad'ı öldürmüştür. Fakat öldürme şekli konusunda çok sayıda farklı anlatı mevcuttur. Bunların çok az bir kısmında Sultan Murad'ın karşısına çıkıp onu öldürürken çoğunda hileye başvurarak bir görüşme esnasında çadırında öldürdüğü konu edilir.²⁶ Obilić'in dini eğilimleri konusunda farklı yorumlar olsa bile Prens Marko Mrnjavcević (1335-94) gibi tarihsel şahsiyetleri kadar milliyetçiliği destekleyen dini figürler olarak öne çıkmışlardır.²⁷ Sırp Ortodoks kilisesinin Patriği Gavriilo Dožić (1881–1950), 1941'de Belgrad'da yaptığı bir radyo konuşmasında Sırpların Göksel Krallığı/Sırbistan'ı seçmelerine vurgu yaparak Obilić'in bir kahramanlık ideali ve modeli olduğunu, Prens Marko'nun ise adaletin koruyucusu ve düşmanlara karşı halkını savunan bir kahraman olduğunu ifade edecek ve onları Göksel Sırbistan mitiyle ilintili birer dini kahramana dönüştürecektir.²⁸

Balkanlardaki dini yapıların özerk ya da bağımsız yapısı ve ulusal kimliklerle içiçe geçmiş durumları doğal olarak çatışmaların kaynağının din olduğu izlenimini doğurmaktadır. Kiliselerin otonom yapısı kadar küçük ya da büyük halkların farklı inançlara sahip olmaları da en önemli faktördür. Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında Slovenlerin dışındaki üç büyük grup Sırp, Hırvatlar ve Boşnakların her birinin farklı dini inançlara sahip olması dinin çatışma sebebi olduğu iddialarını gündeme taşımıştır. Bununla birlikte, din şüphesiz Sırp, Hırvatlar ve Bosnalı Müslümanlar için çok önemli bir kimlik unsuru iken, savaşın patlak vermesinden en çok sorumlu olan kişiler, dindar olmaktan ziyade dini inançların yokluğuyla karakterize edildikleri bilinmektedir.²⁹ Kasım 1985'de Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler ve özerk eyaletlerde 4.800 kişi üzerinde bir araştırma yapılır. Bu araştırmaya göre, dini inançla ilgilenen ya da diğer bir ifadeyle kendisini dindar olarak tanımlayan nüfusun oranları şu şekilde ortaya çıkmıştır: Kosova % 44; Hırvatistan % 33; Slovenya % 26; Makedonya % 19; Bosna-Hersek % 17; Sırbistan % 11; Voyvodina % 10; Karadağ % 10.³⁰ Bu araştırmaya göre % 44'le en yüksek oran içinde Sırpın da yaşadığı Kosova'da çıkarken en düşük oran % 10'la

²⁵ Bulgar milliyetçiliği için bk. Yannis Sygkelos, *Nationalism from the Left The Bulgarian Communist Party during the Second World War and the Early Post-War Years*, Leiden & Boston: E.J. Brill, 2011;

²⁶ Bk. Thomas Emmert, "Milos Obilic and the Hero Myth," *Journal of The North American Society for Serbian Studies* 10 (1996): 3; Greenawalt, "Kosovo Myths: Karadžić, Njegoš, and the Transformation of Serb Memory" ss.49-65; G.H.J. Duijzings, *Religion and the politics of identity in Kosovo*, New York: Columbia University Press, 1999, ss.169-193.

²⁷ Bk. Humphreys, *The Battle Backwards ... as Political Myths*, ss.53-58.

²⁸ Stella Alexander, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979, ss.11-12; Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.17; Humphreys, *The Battle Backwards ... as Political Myths*, ss.88-89.

²⁹ Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.6.

³⁰ Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.26.

Sırpaların çoğunlukta olduğu Karadağ'da çıkar. Sırbistan da ise dini merkeze alan insanların oranı sadece % 11 çıkmıştır. Bu araştırma bize çatışmalarda dinin birincil faktör olamayacağını göstermektedir. Çatışmalar başladıktan sonra dini yoğunluk ve duyguların artması son derece doğal bir durumdur. Yani savaş ortamında insanların dini kimliklerine sarılmaları ve uluslararası desteği artırmak için dini argümanları daha fazla kullanmaları bir yere kadar normal görülmelidir. Dolayısıyla bölge açısından problem etnik ve dini farklılıkların fazla olması değil biri ya da birilerinin bu etnik ve dini farklılıkları yok etmeye tek tipleştirmeye, diğer herkesi kendi ırkına ve inancına dönüştürme çabasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada bölgenin en milliyetçi halklarından olan Sırpaların yüzlerce yıldır Türklere karşı direniş bilincini canlı tutmaya çalışmalarına rağmen Macarlar gibi halklar söz konusu olduğunda onların egemenliği altında yaşamaktansa Türkleri tercih etmeleri tarihçilerin vurguladığı bir hakikattir. Bu nedenle diğer halkların egemenliği altında yok olma, asimile olma tehlikesi karşısında daima Türklere yardım isteyen, Türk egemenliğini Hıristiyan olan diğer topluluklara tercih eden bir durum söz konusudur. Sırp tarihçi Stanoje Stanojeviç, bundan ötürü uzun tarihsel süreç boyunca Türklere karşı Sırpaların topyekûn bir isyan ya da direnişinin vuku bulmadığına çünkü halkın kendi kimliğini tehdit altında görmediğine işaret edecektir. Sırp Katolik bir kralı Müslüman bir Türk padişahın daha tehlikeli görmüşlerdir.³¹ Bu tarihi gerçekte bize bir topluluğun dili, inancı ve kısaca kimliğine dönük bir tehdit olmadığı sürece barışın ve huzurun sağlanabileceğini göstermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Balkanlardaki savaş ve çatışmanın tek bir sorumlusunu göstermek ve salt dinden kaynaklandığını iddia etmek resmin bütünü görmemek anlamına gelecektir. Yukarıda dini anlamdaki parçalanmışlığı örneklendirmeye çalıştık. Din ve dini ayrılıklar kesinlikle önemli bir problem kaynağı lakin bu Osmanlı gibi güçlü devletlerin olduğu dönemlerde pek sorun oluşturmamış ve küçük çatışmaların dışında dinden kaynaklı büyük kavgalar görülmemiş. Din ayrılıkları ve çatışmayı savunan aktörler tarafından farklılığın ve ayrıştırmanın –bir anlamda bir ulus oluşturmanın- aracı olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Savaş ve çatışmanın salt etnik farklılıklardan da kaynaklandığını söylemek çok doğru olmayacaktır. Tabi ki, etnik farklılıklarda önem arz etmekte lakin savaş ve çatışmayı körükleyen etnik farklılıklardan ziyade ırkçı/milliyetçi yaklaşımlar ve bu doğrultuda kendilerini bölgenin büyük ve asli unsuru olarak gören Sırp, Bulgarlar ve Yunanlılar gibi halkların diğer küçük toplulukları kendilerinin bir parçası olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Buna göre Boşnaklar gibi halkların kimliklerinin dini, kültürel ve dilsel farklılıklarının görmezden gelinmesi de en önemli sorunların başında gelmektedir. Ayrıca tüm bunların ötesinde bölgenin coğrafi yapısını, tarihsel dokusunu, bölge üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışan dış unsurları da dikkate almak gerekmektedir. Ruslardan Avrupa devletlerine kadar pek çok devletin bölge üzerinde nüfuz ya da hâkimiyet oluşturma çabası içinde oldukları ve bu devletlerin bölgedeki ayrılıkları derinleştirecek faaliyette bulunmaktan kaçınmadıkları ve bölgede yeni fay hatlarının oluşmasına neden oldukları da unutulmamalıdır.

³¹ Anzuloviç, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, s.42.

Kaynakça

- Alexander, Stella, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Anzuloviç, Branimir, *Heavenly Serbia From Myth to Genocide*, New York: New York University Press, 1999.
- Doubt, Keith, *Understanding Evil, Lessons from Bosnia*, New York: Fordham University Press, 2006.
- Duijzings, G.H.J., *Religion and the politics of identity in Kosovo*, New York: Columbia University Press, 1999.
- Ekinci, Mehmet Uğur, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları 2014.
- Ekinci, Mehmet Uğur, *Karadağ Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları 2014.
- Ekinci, Mehmet Uğur, *Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları 2014.
- Emin, Nedim, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları, 2014.
- Emin, Nedim, *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları, 2014.
- Emin, Nedim, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları, 2014.
- Emmert, Thomas, "Milos Obilic and the Hero Myth," *Journal of The North American Society for Serbian Studies* 10 (1996): 3.
- Greenawalt, Alexander, "Kosovo Myths: Karadžić, Njegoš, and the Transformation of Serb Memory" *Spaces of Identity* 3/2001, [<http://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/339/>].
- Humphreys, Brendan, *The Battle Backwards A Comparative Study of the Battle of Kosovo Polje (1389) and the Munich Agreement (1938) as Political Myths*, Helsinki: Helsinki University, Publications of the Department of Political and Economic Studies 2013.
- Kollander, Patricia, "The Civil War in Former Yugoslavia and the International Intervention", *Reflections on the Balkan Wars: Ten Years After the Break Up of Yugoslavia* Ed. Jeffrey S. Morton, R. Craig Nation, Paul Forage, and Stefano Bianchini, New York: Palgrave Macmillan 2004.
- MacDonald, David Bruce, *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2002.
- MacDonald, David Bruce, *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2002.
- Matejić, Mateja, *Biography of Saint Sava*, Kosovo: Kosovo Publishing Co. 1976.
- Nesimi, Qani, *Ortodoks Arnavutlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları 2011.
- Pavlovic, Mirna, "Hırvat İdeolojisi ve Gerçekliği" *Birikim*, sayı: 133, Mayıs 2000, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3952/hirvat-ideolojisi-ve-gercekciligi#.WiM9PkqWbDc> [02.12.2017].
- Schurman, Jacob Gould, *The Balkan Wars 1912-1913*, Third Edition, The Floating Press, 2008.
- Sygelos, Yannis, *Nationalism from the Left The Bulgarian Communist Party during the Second World War and the Early Post-War Years*, Leiden & Boston: E.J. Brill, 2011.
- Tvrtković, Paul, *Bosnia Hercegovina: Back to the Future*, London: Paul Tvrtković, 1993.
- Vujacic, Veljko, *Nationalism, Myth, and the State in Russia and Serbia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Balkanlarda Savaş ve Çatışmanın Nedeni Dinsel İnançlar mı, Etnisite mi?

Prof. Dr. Cengiz Batuk

Balkanlar çok büyük bir coğrafya olmamasına karşın tıpkı Ortadoğu gibi çok farklı inanç, kültür ve etnisitenin yüzlerce yıldır içiçe bulunduğu bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, dinler, hakim medeniyetler değişmiş fakat o coğrafyanın parçalanmış yapısı değişmemiştir. Örneğin Bogomil inancını benimseyen Boşnaklar, İslamlaşmış lakin karşılarındaki unsurlar pozisyonlarını korumuşlar. Osmanlı bölgenin tek hakimi olmuş lakin orada yaşayan inanç ve kültürlerin varlığını korumasına azami gayret gösterilmiş ve tektipçi bir yapı dayatılmamış. Bu yüzden Balkanlar denilince birbirine benzer özelliklere sahip insan topluluklarının yaşadığı bir yer akla gelir lakin pratikte benzerliklerden çok küçük farklılıklar daha fazla öne çıkar. Dini ve etnik farklılıklar bunların başında gelmektedir. Balkanlarda asırlardır şu ya da bu şekilde devam edegelen çatışmaların da çoğunlukla dini ya da bazen etnik temelli olduğu iddia edilir. Ancak salt etnik farklılık dediğinizde Bosna savaşını izah etmek güçleşecektir. Aynı etnik kökenden gelen ve temelde aynı dili konuşan 3 toplum inanç bakımından birbirinden farklıdır ve hakim unsur olarak din karşımıza çıkar. Ama burada din de aynı zamanda etnisite denilen şeyin oluşumunu sağlayan bir unsur olarak da karşımıza çıkar. Yine Makedonya örneğinde olduğu gibi çok küçük bir alanda farklı etnik gruplar ve farklı inançlar ve oluşturulmaya çalışılan garip bir Makedon kimliği söz konusudur. Ortada gerçek anlamda "Makedon" denebilecek farklı bir ulusun olmaması da problemi daha da çetrefilli hale getirmektedir. Kim ve kimin inancı neye bakılarak belirleyici olacaktır? Nüfus mu güç mü önemli faktördür? Onlu ve yüzlü rakamlarla ifade edilen bir sayısal farklılık bir güç ve nüfus oluşturmak için yeterli midir? Bir de tüm bu yaşananlarda bölge dışı aktörlerin ne kadar etkisi vardır?

Bu bildiride, din ve etnisite özelinde kimlikler ve duruşlar noktasında tam bir içiçe geçmişlik söz konusu olan Balkanlardaki çatışmanın birincil sebebi din mi, etnisite mi? Ya da başka unsurlar mı? tartışılmaya çalışılacaktır.

Is the Reason of War and Conflict in the Balkans Religious Beliefs or Ethnicity?

Prof. Dr. Cengiz Batuk

Although the Balkans is not a very big geography, it stands as a geography where very diverse beliefs, cultures, and ethnicities coexist for centuries just like it is in the Middle East. In fact, the religions and the ruling civilizations have changed, but the divided structure of the region has not changed. For example, the Bosnians who followed Bogomilism have been Islamized, yet the opposing elements have maintained their positions. The Ottomans have been the sole rulers over the region, yet they have showed maximum effort to protect the presence of the beliefs and cultures existed there, and they have not imposed a monotype structure. For this reason, a region where human communities with similar characteristics comes to mind when you speak of the Balkans, however in practice little differences rather than similarities becomes more prominent. Religious and ethnic differences are the leading ones. It is claimed that the conflicts that have been ongoing one way or another for centuries in the Balkans are mostly religious and sometimes ethnic based. However, when you claim that the reason is purely ethnic difference, then it will be difficult to explain the Bosnian War. The 3 societies who come from the same ethnic origin and who essentially speak the same language are different from each other in terms of beliefs and we encounter religion as the dominant element. But at this point we also observe religion as a factor which contributes to the forming of the

phenomenon we call ethnicity. As in the Macedonia example, there is a weird Macedonian identity that is tried to be formed and there are different ethnic groups and different beliefs in a very small area. The fact that there is not a different nation which can be called as “Macedonian” in real terms makes the problem even more complicated. Who or whose belief, and on what grounds will be decisive? Is population or power the important factor? Is a numerical difference which can be denoted in tens or hundreds enough to create influence? Finally, what is the impact level of exterritorial actors on these events? In this abstract, the following questions will be discussed. Is the primary reason of conflict in the Balkans, where identities and standings specific to religion and ethnicity are completely interwoven with one another, religion or ethnicity? Or are there other elements?